

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

Тамара Демченко

УСМІШКА ДОВЖИНОЮ В ЖИТТЯ

**ОТТ-СКОРОПАДСЬКА Олена. Остання з роду Скоропадських / Пер. з нім.
Г.Сварник. - Львів: Літопис, 2004. - 472 + XX с., іл.**

У травні 1993 р. у житті автора цих рядків сталася аж ніяк не буденна, як для людини, котра народилася і значну частину свого віку прожила в Радянському Союзі, подія: вперше пощастило побачити справжню аристократку. На секційне засідання в рамках Міжнародної ювілейної науково-практичної конференції, присвяченої 120-ій річниці від народження гетьмана П.Скоропадського та 75-річчя Української держави, до Чернігова прибула пані Олена Отт-Скоропадська - наймолодша донька останнього гетьмана України. Вона прикувала до себе не одну пару очей. Мою увагу привернула її постава, гідність, з якою трималася ця жінка, непідробна зацікавленість у кожному, хто виголошував повідомлення і тим паче підходив до неї під час перерви. З її скромним зовнішнім виглядом надзвичайно гармоніювала усмішка, якій важко знайти адекватне порівняння, якщо не використовувати надто вже складних епітетів. Вона приваблювала і прикрашала гетьманівну, як корона. Пригадую, що довго думала над природою цього шарму: чи він вроджений, бо мають же чимось відрізнятись аристократи від простих смертних, чи наслідок гарного виховання, чи така вже щаслива вдача у пані Олені?

У 1998 р. на конференції, приуроченій до 125-ої річниці гетьмана та 80-ліття його держави, знову спостерігала за О.Отт-Скоропадською. Як і першого разу, - майже магічний вплив від поєднання невимушеності поведінки, ширості і простоти у ставленні до присутніх та доброзичливої усмішки, яка домінувала над президією. Я насмілилась підійти до шанованої гості і отримала автограф, котрий зберігаю в томі мемуарів її великого батька.

Коли через декілька років до моїх рук потрапила книжка спогадів шановної чернігівської гості, я розпочала її читання з дивним відчуттям причетності, емоційним піднесенням, викликаним спостереженням за мемуаристкою. Саме видання сприймалося як чудо, бо з фотографії на передній обкладинці усміхалася юна дівчинка, що стояла поруч батька, а останню прикрашало фото пані Олені з чоловіком, зроблене багато років по тому. Але усмішка не змінилася...

Відразу ж повідомлю, що враження від прочитаної книжки, перевершили найсміливіші сподівання. Авторка володіє даром слова, має чудову пам'ять, їй є про що писати. Шляхетні принципи підбору фактів теж не можуть не привернути увагу. Відвертість мемуаристики не шокує, деякі непринадні сторони життя еміграції показані тактовно, як, до речі, і побут та не завжди прості взаємини у гетьманській родині.

Чотири великі теми у тексті, на нашу думку, об'єднані логічно, переконливо, відповідають як історичній правді, так і канонам мемуарної літератури.

По-перше, це - відтворення важливих віх у житті маленької дівчинки, яка народилася у липні далекого 1919 року в родині політичних емігрантів. Найраніші дитячі враження її пов'язані з будинком у передмісті столиці Німеччини - Ванзее. По-друге, історія славетних і не дуже предків, які переплелися в родині її батьків, трагічні (кожна по-своєму) долі сестер Марії та

Єлизавети, брата Данила. Сама мемуаристка постійно підкреслює, що створює сімейну історію. Це, безумовно, так, сюжети, скомпоновані у вигляді новел, - невичерпна скарбниця інформації і для науковця і для автора захоплюючої історичної епопеї.

Але над приватним життям Скоропадських тяжіє важкий подих ХХ століття - і це третя з вищезазначених тем - революція, поразка гетьманату, становлення і падіння тоталітарних режимів в Європі, Друга світова війна. Його відчули сповна всі представники родини. Чого варта тільки історія зятя П.Скоропадського Адама де Монтрезора. Польський граф з французьким корінням, український патріот за покликком серця, фатального вересневого дня 1939 р. поїхав з приятелем до маєтку останнього. Виявилось, що дана місцевість вже окупована радянськими військами. Пораненого графа захопили в полон (?) червоноармійці, потім сліди його зникли. Всі спроби дружини хоча б що-небудь дізнатися про долю чоловіка виявилися марними. Безслідне зникнення члена родини Скоропадських явно перегукується з загадковою історією викрадення Рауля Валенберга, хоча викликало далеко не такий гучний резонанс, але наслідки одні й ті ж: повна невідомість.

Не менше вражають своєю ширістю, правдивістю, точністю деталей сюжети, пов'язані з реаліями війни. Розповідь про бомбардування союзниками старовинного німецького міста Вюрцбург цілком зівставна з кращими зразками світової літератури - описами різних рукотворних катаклізмів. Історія про те, як в окупованій нацистами Варшаві старша сестра мемуаристки Марія де Монтрезор разом зі своєю служницею - польською патріоткою Бронею - рятували єврейських дітей викликає асоціації з фільмом Р.Поланського «Піаніст». Проте все, що складає зміст мемуарів, аж ніяк не видається переспівом чужих мотивів, бо писалося задовго до виходу фільму. Всі епізоди об'єднані долею самої авторки. Зауважимо, що вона не справляє враження екзальтованої, схильної до перебільшень особи. Навпаки, зі сторінок рецензованої книжки п. Олена Отт-Скоропадська постає людиною тверезомислячою, врівноваженою, яка до всіх перипетій свого нелегкого, як, до речі, і в усіх за доби війни, життя ставилася з розумінням: потрібно працювати, - отже, чистила картоплю в шпиталі, не стало цієї роботи - почала мити туалети. Хай вибачає читач за натуралістичні подробиці, але сама авторка не знаходила в цьому нічого компрометуючого - це була чесна робота.

Нарешті, треба підкреслити четверту лінію, можливо, найменш помітну, але органічно присутню у тексті. Над розмаїттям епізодів, імен, географічних назв панує українська ідея. Людям, котрі ніяк не можуть усвідомити, що вона собою являє, радимо прочитати цю книжку. Пані Олена пройшла довгий шлях в осягненні національної ідентичності. Декілька цікавих епізодів слугують певними віхами на цій тернистій дорозі. Юну дівчинку-підлітка - подружки кличуть записуватися до гітлерюгенду (це модно, привабливо, «класно», згідно з сучасним молодіжним сленгом). Олена проте йде радитися до батька, і він переконує не робити цього, бо «Скоропадські завжди були українцями і за своїм походженням, і за родинною традицією»; «Ми повинні бути лояльними щодо Німеччини, але в першу чергу займати українські позиції й діяти згідно з нашим сумлінням» * (С. 82 - 83). У наступному молода гетьманівна отримувала чимало подібних уроків українства. Щоб зрозуміти, в якій обстановці зростала дівчина, варто ще раз уважно придивитися до форзацу українського видання її мемуарів. На обкладинках - світлина: весілля старшої доньки Скоропадських. Серед гостей - обличчя знакових постатей української історії - В.Липинського, Д.Дорошенка, С.Шемета. Діяльність сестри Єлизавети по збору коштів для голодуючих селян в Україні в 1332 - 1933 рр., лицарське служіння брата Данила, зрештою, приклад батьків - усі ці фактори формували ставлення наймолодшої у родині дитини - доньки, народженої в Німеччині, після одруження - громадянки благополучної Швейцарії, до ніколи не баченої Батьківщини, від якої її відлучила ідеократична держава, побудована на класовій ворожнечі до всіх «буржуїв», контрреволюціонерів і «буржуазних націоналістів», фальсифікації історії, неприйнятті християнських цінностей. Розумієш, що так мусило статися, що це закономірно, бо інакше й самої книжки б не з'явилося, але фінал її вражає: «Люкс [Людвіг - чоловік пані Олени. - Т.Д.] вийшов на пенсію - ми поступово звалили до зручного, спокійного, гармонійного життя швейцарських пенсіонерів, з небагатьма турботами й багатьма маленькими, а часом і великими радостями. Спокійно і вже трохи безпечно дивилися назустріч старості.

І тут раптом усе змінилося: Україна стала незалежною державою. Велика надія моєї родини, якій вона віддала всі свої сили і яка визначила все її життя, нарешті здійснилася. І саме мені, котра ніколи ані Україною, ані політикою української еміграції не переймалася, єдиній з нашої родини довелося пережити це щастя.

У жовтні 1991 року на запрошення Академії наук України ми з Люксом уперше прилетіли до Києва. Наше життя набрало тепер зовсім іншого перебігу. Зі спокійним життям швейцарських пенсіонерів було покінчено. Відтепер у нас усе закрутилося навколо України. Ми знову стали молодшими, у нас з'явилися нові інтереси, багато нових українських друзів і багато-багато

нових клопотів. Україна стала центром нашого життя. Те, що так сталося зі мною, мабуть, природно випливає з мого походження. Але те, що так стало і для мого коханого чоловіка, є для мене великим щастям, ще одним, яке я можу пережити завдяки йому». (С. 468). Це кінцеві рядки тексту.

Сторінки книжки спогадів пані Олени не відпускали від себе, доти не була перегорнута і прочитана остання з них. З властивою їй скромністю авторка підкреслює, що розбиратися в політико-історичних аспектах гетьманського руху, то справа фахівців. Сподіваємося, що дослідники в царині не тільки історії України, але й генеалогії, історії Європи, біографістики, скажуть своє вагоме слово про наукову цінність унікального джерела.

Наші враження більше стосуються людського виміру мемуарів. Які б не були трагедії родинного життя Скоропадських, скільки б невдач не спіткало гетьманський рух і авторку мемуарів, яким би не був гірким її життєвий досвід - над усім вивершується життєрадісна усмішка гетьманівни, домінує її нездоланий оптимізм. Саме ці речі лежать в основі незабутніх вражень від прочитаного, зірвають душу, відживляють надії на національне відродження.

* Тут і далі посилання на книжку спогадів О.Отт-Скоропадської.

Сергій ДЗЮБА

ПРО РОМАНТИКІВ, ФАНАТИКІВ ТА НЕГІДНИКІВ

Вистава Чернігівського молодіжного театру «Танго» за п'єсою Славоміра Мрожека. Режисер-постановник - Олексій Биш.

Відверто кажучи, я нечасто отримую задоволення від вистав у Чернігові. Як на мене, репертуари наших театрів здебільшого розраховані на невибагливого глядача. Та й антрепризи, які сюди привозять столичні театри з Києва і Москви, зазвичай не радують. Власне, чому дивуватися, коли на екранах телевізорів - в основному, посередні серіали, а в кінопрокаті - голлівудські та російські «страшилки», позбавлені глибини і мудрості, власної оригінальної філософії, а головне - позитивної енергетики, яка підносить людину, примушує її замислитися над власними вчинками і очиститися від бруду.

На щастя, така вистава-катарсис у нашому місті з'явилася. Актор молодіжного театру Олексій Биш наважився поставити трагіфарс Славоміра Мрожека «Танго» і, на мою думку, зробив це блискуче. Таке ж сильне враження на мене свого часу справила кінострічка Мілоша Формана «Політ над гніздом зозулі» за геніальним романом Кена Кізі.

Юнак Артур (актор Михайло Андрієць) захиляється від лицемірства та брехні, які панують в його родині. Мати Елеонора (її грає Інна Атрощенко) зраджує батьку Стомілу (актор Віктор Радомський) зі своїм коханцем Едиком - обмеженим, але самовпевненим і нахабним молодиком. Стоміл робить вигляд, що нічого ганебного не відбувається. Головне, що він має дружину, яка терпить його жадливу неохайність і занудні балачки. Едик (актор Руслан Бугай) анітрохи не переймається своєю роллю жигало і в родині Стоміла почуввається, мов удома. Дядечко Євген (Олексій Биш) ненавидить примітивного Едика, але говорить про це лише пошепки, так, щоб той, не приведи Господи, нічого не почув. Власне, дядечко почуввається втішеним тільки за грою в карти з бабусею Євгенією (надзвичайно вдала гра Юлії Матросової, взагалі, як на мене, це - одна з найталановитіших актрис не лише в Чернігові, а й в Україні).

Терпець Артуру уривається і він починає бунт. Він протестує проти фальші та безладу. Вимагає, щоб всі речі в будинку нарешті знаходилися там, де вони й мають бути, а не деінде, зокрема на стелі, куди чомусь багато років чіпляють старий одяг. Артут просить свою кузину Алю (акторка Руслана Остапко) вийти за нього заміж, бо інтимні стосунки поза шлюбом для нього - непристойні, а отже, неприємні. Алі хочеться кохання, а не порядку. Проте вона погоджується на весілля. Адже родина вже живе за іншими правилами. Артур швидко знаходить собі спільника - дядечка Євгена, який фанатично виконує всі вказівки юного революціонера. Бо дядечко страшенно скучив за «залізною рукою», за «справжнім вождем» на кшталт Сталіна. Старий Євген не сумнівається, що тепер демократії в родині Сталіна настав кінець. Усі мають суворо виконувати накази лідера-інтелектуала Артура, який краще за інших знає, що можна робити, а що ні. Адже саме Артур щиро прагне, аби всі тут стали справді щасливими. А хто

спробує відмовитися, того потрібно примусити скоритися ПОРЯДКУ. Віднині родина Стоміла процвітатиме!

Фанатик Євген пишається плодами перевороту: Стоміл тепер ходить у костюмі і навіть сорочку застібає на всі гудзики. Звісно, ще трішки скаржитися на незручності, але нічого - звикне. Едик тепер знає своє місце - він працює лакеєм, старанно сервірує стіл і подає одяг, та ще й «витискує» посмішку слуги, цілком задоволеного життям...

Але, як відомо, кожна революція, вимагає жертв. Несподівано помирає бабуся Євгенія. Можливо, їй подобалося грати в карти з дядечком Євгеном, і нового порядку її душа просто б не витримала? А далі все відбувається зовсім не за сценарієм Артура і не з волі старого Євгена. Проте залишу інтригу для глядача. Скажу лише, що традиційного голлівудського хепі-енду не буде. І пригадаю вислів одного філософа - про те, що революції задумують романтики, здійснюють фанатики, а їх наслідками користуються негідники...

Фінал вистави вражає - танго «Кумпарсіта» над тілом вбитої людини. Стихає музика, підводяться глядачі, лунають оплески... Але актори не виходять на поклін. Просто неможливо кланятися і вдавати, що все у нас нормально після такої трагічної розв'язки.

Я переконаний, що кожному хочеться жити у чудовій країні. Ось тільки нерідко добрими намірами моститься дорога до пекла. Це - вистава - застереження. Від ейфорії та фанатизму, невважених і невмотивованих рішень, які можуть стати фатальними.

Відомо, що у війську найбільшими тиранами, які жорстоко знущались з молодих солдат, стають ті «діди», які самі колись, в перші місяці служби, ганебно принижувались і буквально лизали чоботи своїм мучителям.

Власне, я не боюсь революцій. Просто не люблю колишніх лакеїв, котрі дорвалися до влади...

